

MEZŐGAZDASÁGI ÉS TECHNIKATÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY BORSOD MEGYÉBEN

HAJDÚ RÁFIS JÁNOS

Egy rendhagyó múzeum születése és fejlődése bontakozik ki az alábbi írásból. Lét-rejöttét, céljait tekintve olyan igény kielégítésére törekszik, amely sok ember számára nyújthat kézzelfogható emlékeket, tanulságos élményt.

A megyei múzeumi hálózaton belül ma még egyedülálló jelenség egy mezőgazdasági géptechnika-történeti témát nagy mennyiségben bemutató múzeumi gyűjtemény. Az országos hatáskörű Magyar Mezőgazdasági Múzeum vagy az Országos Műszaki Múzeum is csak egy-egy szűk területen képes ezzel a témával foglalkozni. Ez a tény különösen nagy jelentőséget ad a mezőkövesdi gyűjteménynek, hisz ennek anyaga egy eddig múzeumi téren kevésbé érintett területet mutat be.

A magyar múzeumok vonatkozásában jelenleg az a helyzet, hogy mezőgazdasági tevékenységen belül a kétkezi munkavégzés és az igaerő alkalmazásának munkaeszközei, eszközhasználata, a munkavégzés történelmileg kialakult különböző fázisai, részletes, kielégítőnek mondható feldolgozásra került. Azonban a társadalom további fejlődésével létrejött ipari származású eszközök használata, csak igen kevésbé jelentkezik az egykori paraszti életforma ábrázolásánál. Így ma sokkal több fogalma van az embereknek pl. a gabona nyomtatásáról, mint az egykori gépi cséplés változatairól. A mai ifjabb nemzedék látva és ismerve a jelen mezőgazdaság technikáját, csak igen csekély fogalma van a korábbi gépi eszközök egykori alkalmazásáról, és annak különböző fejlődési szakaszairól. A közelmúlt történelmének feldolgozása társadalmi élet vonatkozásában folyamatosnak mondható, míg az elmúlt 100 éven belül létrejött óriási jelentőségű technikai fejlődés feltárása csak igen kis mértékben történt meg.

A múlt század utolsó negyedében hazánkban kibontakozó ipari forradalom magával hozta a mezőgazdasági gépgyártás gyors ütemű fejlődését, és a kor színvonalán működő jelentős gyártóbázisok jöttek létre. Ezt a nagyütemű felfutást az első világháború, majd az azt követő Trianon szakította meg. Talán ennek a fejlődéstörésnek is tudható be, hogy hazánk mezőgazdaságára egészen a felszabadulásig jellemző volt az évszázados lemaradást tükröző kétkezi, manuális termelési tevékenység. Tény az, hogy csak e két jelenség együttes figyelembevételével lehet reálisan megítélni korábbi fejlettségünk egyes szakaszait. Ennek megismeréséhez nyújt nagy lehetőséget múzeumi intézményünk Mezőkövesden.

A gyűjtemény három fő részből áll. 1. Kisparaszti gazdálkodás eszközei, 2. dél-borsodi népi kovácsművelés tárgyi emlékei és 3. mezőgazdasági erőgépek, munkagépek.

A gyűjtemény alapítása e sorok írójának magánkezdeményezése alapján az 1960-as évek közepén történt. Először csak megmenteni igyekeztem a magam és családom által használt kisparaszti gazdálkodás eszközeit, majd teljességre törekedve településünkön belüli anyagból kiegészíteni azt. E munka folyamán tudatosult bennem, hogy ezekkel a tárgyakkal már egy végleg lezárult történelmi időszak emlékei kerülnek itt megőrzésre. Közben a népművészet, a szép iránti vonzalom, a nemes emberi alkotás

megbecsülése az egyszerű kovácsmesterek által készített díszes vasmunkák megmentésének gondolatát adta. Mint városrészek szanálásakor a monogramos téglák sokfélesége, úgy adták a lehetőséget a gyűjtéshez a 60-as és 70-es években tömegesen pusztulásra ítélt lovaskocsik díszes vasalásai. Az ekkor lebontott múlt században épült nádas házak oromzatdíszei, a kovácsolt keresztek és szegélyvasalások bővítették ezt az anyagot. A divatja múlt, vagy a gyári tömegcikkkel által kiszorított díszes kovácsmunkával készített szerszámok, kazalvágók, ortókapák, balták, villák szintén nagy számban kerültek így gyűjteményünkbe. Ez az anyag ma már megközelíti az ezer darabot.

Az erőgépek gyűjtése akkor kezdődött, amikor 1971 végén megvásároltam az egykor cséplőgépmeghajtásra készült, majd később szalagfűrésszel egybeépített századeleji benzinüzemű lokomobilt. Gyermekkori emlékekből tudtam, hogy a traktorok elterjedése előtt ilyen vontatásos „csahogók”-kal hajtották meg a cséplőgépeket, mivel a gőzgépek alkalmazása tűzveszélyessége miatt itt tiltott volt. A robbanómotoros erőgépek ma gyűjteményünk fő profilját adják, amely jelentős motor-fejlődéstörténeti anyagot képvisel.

E gépek magántulajdonban tartásának, illetve használatának joga a hetvenes évek elején még nem volt eléggé világos. Az államosításkor, mint termelőeszközök, nagyobb részt állami tulajdonba kerültek, ahol esetleg rövid használat után MÉH-begyűjtőkbe, olvasztókemencékbe jutottak. Ezért alakult úgy, hogy gyűjteményünkbe csak 2-3 db erőgép került idővel állami tulajdonból. Gyűjtőmunkám során derült ki, hogy sok gép valamilyen formában újból visszakerült volt gazdájához vagy más gépszerető emberhez. Nagyüzemi céloknak már csak az akkoriban gyorsan tért hódító elektromos meghajtások elterjedése miatt sem feleltek meg.

Magáncélú hasznosításuk tiltott volt, így csak megtűrve, eldugva vagy használatlan ócskavassá nyilvánítva maradhattak meg. Ugyanígy nem volt ildomos az egykori gépgyártó cégek, mint pl. a *Hofherr*, a *Röck*, a *Kühne*, nevét említeni, jelentőségüket méltatni. Helyüket a *Vörös Csillag Traktorgyár*, az *Április 4. Gépgyár* és a *Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár* vette át. (Anekdótába illő, hogy mennyire kerültek a régi neveket. Traktorosképző iskolán megkérdezte az egyik hallgató, hogy némelyik Vörös Csillag gyár által gyártott traktoron mit jelentenek a valószínűleg korábbi öntőformák nyomaiként látszó HSCS betűk. „Ha Sár van Csúszik”, kapta meg a „szakszerű” felvilágosítást.

1972-ben jelent meg az a MÉM-rendelet, amely maximum 10 lóerő teljesítményig engedélyezte az erőgépek magáncélú hasznosítását. Ez a lehetőség évek múlva 15, majd 34 lóerőre emelkedett. Ilyen előzmények után kellett a gyűjteménynek újra reális megvilágításba helyezni a felszabadulásunk előtti gépgyártó ipart, és az egykori magyarországi erőgéphasználatot. Erre a törekvésre az ez időben megváltozó politikai és gazdasági szemlélet fokozatosan lehetőséget adott.

1977-ben már 35 db antik gépünk volt, köztük több a hazai gépgyártás kezdetének igazi büszkesége is. Ekkor az Autó-Motor szaklapban és egyéb újságokban megjelent cikkek, majd egy rövid tv-szereplés országosan is felhívta a figyelmet a gyűjteményünkre, valamint a hasonló pusztuló értékek mentésére. Pár hónap múltán megjelent az agrártörténeti emlékek fokozott védelméről szóló három minisztérium által kiadott, MÉM-ÉVM-KM 42/1977 (XII. 8.) sz. rendelet, amely nagyban hozzájárult az agrártörténeti emlékgyűjtés országos kibontakozásához, és egyben igazolta az én eddigi gyűjtő törekvéseimet is.

1978-ban gyűjteményünk olyan mennyiségűre szaporodott, hogy annak kiállítás-szerű fenntartása, továbbfejlesztése magánerőből tovább már nem volt elképzelhető. Ekkor feleségemmel úgy döntöttünk, hogy a gyűjtött anyagot az elhelyezését biztosító családi örökségű 100 négyszögöles telckrésszel térítés nélkül állami tulajdonba ajánljuk fel. Kikötésünk annyi volt, hogy a gyűjteményt a mi közreműködésünkkel a jelenlegi

helyén múzeumi szintre emeljék, illetve azt végleges múzeummá fejlesszék. Az így tett felajánlást a Kulturális Minisztérium elfogadta, és a gyűjteményt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Múzeumi Igazgatóság kezelésébe utalta.

Dr. Szabadfalvi József, a megyei múzeum igazgatója 1979 tavaszán nagy érdeklődéssel fogadta a számára is valószínűleg kevésbé ismert gyűjteményanyagot, és vele a múzeumi szervezet két új dolgozóját, Hajdú Ráfis Jánost, mint intézményvezetőt és Hajdú Ráfis Jánosné, szül. Bakos Máriát, mint múzeumi gondnokot. A múzeumi szakemberek közreműködésével a gyűjteményből rövid időn belül állandó kiállítást alakítottunk ki, amely 1979. augusztus 4-én nyílt meg Mezőkövesden, Kőrísfa utca 27. szám alatt, Mezőgazdasági Gépek Gyűjteménye néven.

Az állami tulajdonba adott gyűjtemény kiállítása a gyűjtő által épített 80 m² alapterületű gépszín, a 40 m² alapterületű kocsiszín alatt, valamint ezek előtti szabad téren történt meg úgy, hogy a 300 négyzetméteres udvar megközelítően teljes egészében a gyűjtemény és a látogatók rendelkezésére áll. Kiállításon látható 50 db erőgép, közel 500 db díszes kovácsmunka és jelentős kisparaszti gazdasági eszköz. A múzeumi látóvalókat bővíti – az egyébként magántulajdonban maradt, és a gyűjtő által 1968-ban épített – a régi formákat őrző szoba-konyha, úgynevezett „matyó kisház”. Itt a család relikviái láthatók. Az udvarnak kellemes hangulatot ad, és szép látványt a 30 db-ból álló fenyőfacsoport, mely erdei fülesbaglyok állandó tartózkodási helyévé vált.

1980-ban a gyűjtő egy 12 m² alapterületű tornácospavilon épített, amely a vendégkönyv elhelyezésére, a belépőjegy és múzeumi kiadványok árusítására szolgál. Itt helyeztük el Mezőkövesd egykori társadalmi életének emlékeit, így pl. a város múlt századi zászlaját, Pető József helyi lakos által adományozott dalárda emléktárgyakat (1908-as énekkari zászló, Gaál István karmester bronzból öntött arcmása, énekkari csoportképek 1904–1935-ig stb.) és más helyi dokumentumokat. Elmondhatjuk, hogy az udvar, mint egykori paraszti porta része, ahol négy évtizeddel ezelőtt egy 25 holdas gazdaság élete zajlott, ma teljesen megváltozott környezetben sajátos kultúrmissziót teljesít.

A múzeummá válást követően a fejlődés felgyorsult. Látogatóink száma 1980-ban közel 6 ezer fő, 1986-ban már közel 12 ezer fő volt. 1980-ban képes gyűjteményvezetőt jelentettünk meg. 1983-tól lokomobil ábrázoló belépőjegyet hoztunk forgalomba. Gyűjteményünk gyarapításához évről-évre elegendő pénzkeret jutott. Jelentősebb teret kapott a dokumentációs anyag gyűjtése, valamint az erőgépekhez funkcionálisan csatlakozó egykori gépi berendezések beszerzése. Közben az erőgépek száma is intenzíven növekedett. 1982-ben egy szomszédos telek megvásárlásával újabb fejlődési lehetőséget kapott a múzeum. A Mezőgazdasági Minisztérium, az OMF, a helyi és a megyei tanácsok, valamint a múzeumigazgatóság anyagi, szakmai és erkölcsi támogatásával, az OMF tervezésében 1985 végére befejeződött a rekonstrukció. Megvalósult a *tüzelőszőlő*, a *lőhíves*, a *szemház épület*, a *félszer*, a *kocsiszín*, a *gémeskút* és a *hidas* teljes felújítása, berendezése. A szűkös anyagi lehetőségek jelentős társadalmi segítséggel párosultak.

Nagy eredmény volt a tudományos munkában, hogy 1986 tavaszán megjelent gyűjteményünk katalógusa és gyártmánytörténeti ismertetője, amely 45 oldalon mutatja be gépgyűjteményünket, és ehhez jelentős történeti műszaki áttekintést nyújt.

E munkák közben a gyűjtemény műtárgyanyaga nagy ütemben gyarapodott. Az erőgépek száma 1986 végére meghaladta a 140 db-ot. (Ez anyag súlyát tekintve több mint 100 tonna!) Változatosságuk is rendkívül nagy: stabil, lokomobil és önjáró felépítésűek. Üzemüket tekintve: hőlég-, világító, szívógáz-, petróleum-, benzin-, nyersolaj-, gázolaj- és gőzenergia-hasznosításúak. Gyártásuk ideje zömmel 1890–1930., néhány darabnál az 1960-as évekig terjed. A jelentős darabszámú hazai gyártmányon kívül osztrák, német, angol, amerikai, svéd és cseh gépek is szép számmal megtalálhatók. Ez nagy lehetőséget ad az egykori motorgyártás széles körű nemzetközi összehasonlításá-

hoz. Jelenleg ilyen sokféle eredetű gépgyűjtemény egyetlen országban sem található. E gépek múltjának kutatásánál elsősorban az adott tárgyból lehet kiindulni, mivel összefoglaló szakirodalom most van kialakulóban. Típusváltozatokra, fejlődési szakaszokra elsősorban tárgyak, a gyártmánykatalógusok és a gyéren található korabeli műszaki irodalom nyújt támaszpontot.

Az erőgépek felújítása, tisztítása, forgó-mozgóvá vagy üzemképesé tétele a gyűjtéssel párhuzamos ütemben társadalmi munkában történt. E téren nagy segítséget kaptunk a helyi Mezőgép gyáregységtől, majd a Kismotor- és Gépgyár dolgozóitól, de más, gépeket szerető emberektől is. Az erőgépek mellett még nagyon jelentős a cséplőgépek, magtisztítók, talajművelők, darálók, szecskavágók, vízszivattyúk, járgányok változatos anyaga is.

Intézményünk fennállása során sosem nélkülözötte a kívülről jövő, jóindulatú emberek lelkesedését, segítőkészségét. Ez a segítség fizikai, szellemi, erkölcsi vonatkozásban egyaránt jelentkezett, és igen pozitíven hatott egy-egy részfeladat megoldására. Az e téren kialakult baráti kapcsolatok jelentősen segítettek munkánkat. Példaként említem meg Dr. Lukács Gáspárt, a Matyó Múzeum egykori igazgatóját. Az ő segítségével nagyban megkönnyítette a múzeumi életbe való beilleszkedésünket. Barátsága gazdagította munkásságunkat.

Munkánk során ugyanilyen jó kapcsolat alakult ki az ország területén működő motor- és agrártechnika-gyűjtő magánemberekkel és intézményekkel. Ez a tény lehetővé tette, hogy kölcsönösen tájékozódjunk egymás eredményeiről, gondjairól, fejlesztési szándékairól, valamint a tudományos feldolgozás eredményeiről. E kapcsolat révén átfogó képet kapunk az országos gyűjtőmunka állandóan gyarapodó helyzetéről. Ez a rálátás elősegítette a mi feladataink jobb behatárolását, az országos gyűjtőmunkába való tökéletesebb beilleszkedést. A kapcsolatok jó alakulásában nagy szerepe volt a Magyar Mezőgazdasági Múzeum vezetőinek és a múzeumok baráti körének, az Agrártörténeti Emlékgyűjtők bábolnai, bólyi, gödöllői, kétegyházi, zirci csoportjának. Ugyancsak kapcsolatot tartunk egy-egy témán belül az Országos Műszaki Múzeummal és a Közlekedési Múzeummal is. Jelentősen bővült kapcsolatunk a külföldi motorgyűjtőkkel. A cseh-morva, osztrák, NSZK, holland gyűjtőkkel vagyunk rendszeres levelezésben, információcserében. A sokszori látogatásukat már nekünk is módunk volt viszonzni. E kapcsolat nagyban elősegítette, hogy gyűjteményünk Európa-szerte egyre jobban ismert és számon tartott technikatörténeti intézménnyé vált.

Az eddigiekből látható, hogy egy egyéni kezdeményezésre kibontakozó társadalmi, intézményi összefogás milyen nagy eredményeket hozott, milyen jelentősen gazdagította hazánk kultúráját, és tette még színesebbé a megyei múzeumi munkát. Ebbe az eredménybe beletartozik az a személyi fejlődési út is, amelyen a gyűjtő végighaladt. Paraszti sorból autószerelő szakmunkásként, eredményes gyűjtő, majd speciális feladatú múzeumi alkalmazottként végig helytállni eddig is igen szép, nagy feladat volt. Múzeumi munkánk megfelelő ellátását nagyban elősegítette a jó munkatársi viszony. Külön köszönöm ezt Dr. Szabadfalvi József igazgatónak, aki nagy türelemmel, megértéssel és támogatással viszonyult személyemhez és a gyűjtemény továbbfejlesztéséhez.

SAMMLUNG DER GESCHICHTE DER LANDWIRTSCHAFT UN DER TECHNIK IM KOMITAT BORSOD

(Auszug)

Die auf dem Gebiet der einstmaligen landwirtschaftlichen Produktion angewendeten manuellen Tätigkeiten und die Weisen der Nutzung der Zugkraft sind auf musealem Niveau schon bekannt geworden, aber die aus der Industrie stammenden Gegenstände, Kraftmaschinen im Gebrauch in ihren anfänglichen Varianten kommen erst in den heutigen Tagen zur Analyse. Auf dem Gebiet dieses Themas ist heutzutage auf dem Niveau eines Komitatsmuseums eine um Vollständigkeit bemühte ständige Ausstellung landwirtschaftlicher Maschinengeschichte, wie sie in Mezökövesd zu finden ist, eine einzigartige.

Die Sammlung landwirtschaftlicher Maschinen in Mezökövesd kam durch eine Privatinitiative zustande. Sammler ist der Verfasser dieser Zeilen, der gegenwärtige Leiter der Einrichtung. Die Sammlung ist 1979 unter die Obhut des Komitatsmuseums Ottó Herman gekommen. Ihre Entfaltung geht ununterbrochen weiter, mit Erweiterung des Geländes, Vermehrung der Gegenstände und des Dokumentationsmaterials in großer Masse.

Die Ausstellung setzt sich gegenwärtig aus drei Hauptteilen zusammen:

- Gegenstände der Kleinbauernwirtschaft, erweitert durch einen Garten mit Ställen entsprechend den örtlichen Verhältnissen,
- Erinnerungsgegenstände des volkstümlichen Schmiedehandwerks von Süd-Borsod,
- Kraftmaschinen aus dem Gebrauch in landwirtschaftlichen und anderen kleinen Betrieben, technische Anlagen.

Letzte bedeuten das Hauptprofil der Sammlung. Gegenwärtig sind mehr als 140 Kraftmaschinen und viele andere verschiedene landwirtschaftliche Maschinen hier zu finden. Diese Gegenstände stammen hauptsächlich aus der Zeit von 1890–1930., aber in einigen Fällen reicht ihre Herstellung bis in die Jahre um 1950.

Neben einheimischen Produkten sind mehr als ein Drittel englische, österreichische, deutsche, tschechische, schwedische und aus den USA stammende Kraftmaschinen zu finden. Deshalb gibt das Material der Sammlung gegenwärtig die Möglichkeit zu breit angelegten internationalen Informationen und Vergleichen.

János Hajdú Ráfi